

KOMPOZIČNÁ SYNTAX NA VYBRANÝCH STARÝCH MAPÁCH OBCE SENEC

Alexandra BENOVA, Miroslav KOŽUCH

The compositional syntax of selected old maps of Senec

Abstract: The map composition is one of important characteristics of the map. The map user is in contact with map composition by the map reading in the form of spatial distribution and organization. The old maps have their map composition, which reflected the time period of their creation and have often artistic character. The goal of this article is to describe three old maps of area of Senec from viewpoint of the map composition and compositional elements like a title, scale, legend, etc. The analyzed maps were from 18th century (Libai map – 1769) and two maps from 19th century (Kiss map – 1860 and Zahajkiewicz map – 1894). It was created legend for each map. All names were translated to the Slovak language on maps also.

Keywords: map composition, extracompositional and intracompositional element, old map, legend, titles

Úvod

Kompozícia mapy predstavuje jednu z prvých charakteristík mapy, ktorú si čitateľ pri jej štúdiu všimne. Podľa slovníka cudzích slov, význam slova kompozícia je „skladanie, zostavovanie celku z jednotlivých častí; obsahová a formálna stavba umeleckého alebo vedeckého diela; zmes, zlúčenia; výtvarné vyjadrenie ekonomických, funkčných, estetických a technických hľadísk pri výstavbe väčšieho celku“ (Cudzie slová, 2012), ktorý bol z celkovej definície vyňatý z hľadiska použitia pre mapu a kartografiu. Kompozíciou mapy sa zaoberá kompozičná syntax a je chápaná ako celkové členenie (rozloženie) a usporiadanie jej kompozičných elementov a komponentov (Pravda, 1990, 2003; Pravda a Kusendová, 2007). Pri kompozícii máp sa rozlišuje intrakompozícia a extrakompozícia mapy. V zmysle práce (Pravda, 2003) pod intrakompozíciu rozumieme celkové rozmiestnenie a usporiadanie intrakompozičných elementov mapy. Intrakompozičným elementom mapy je každý mapový znak v poli mapy a jeho vlastnosti. Extrakompozíciu mapy chápeme ako jej celkové rozmiestnenie a usporiadanie extrakompozičných elementov mapy, v našom prípade jednotlivých, samostatných máp. Extrakompozičný element mapy je súčasť mapy nachádzajúci sa vedľa poľa mapy a patrí tam: záhlavie (nadpis, titul), vysvetlivky (ako aj ich usporiadanie a priestorové rozloženie), mapový rám, mierky a každý ďalší textový, grafický a iný ilustračný doplnok (Pravda, 2003).

Kompozičná syntax je úzko spätá s mapovými štýlmi, čo sa prejavuje v historickej a estetickej hodnote týchto máp (Pravda, 2003; Bláha, 2011). Staré mapy majú svoju kompozíciu. Ich kompozícia a príslušné kompozičné elementy sú odrazom doby, v ktorej daná mapa vznikla. Hlavné extrakompozičné elementy týchto máp sa vyznačujú estetickým a umeleckým stvárnením.

Cieľom príspevku je opísať tri vybrané staré mapy, znázorňujúce územie obce Senec, z hľadiska ich kompozície a kompozičných elementov mapy. Ďalej sme pre každú mapu vytvorili vysvetlivky, resp. sme doplnili už existujúce a znázornené na mape. Zaoberali sme sa aj názvami na mapách, ich jazykovou verziou, preložili sme texty do slovenského jazyka a následne sme ich porovnali. Analyzovali a vzájomne sme porovnali tri staré mapy, ktoré zobrazovali celé územie dnešného katastra Senca a mali sme ich k dispozícii. Išlo o nasledujúce tri mapy: prvou bola mapa obce z 18. storočia (Libaiova mapa – 1769) a ďalšími dve mapy z 19. storočia (Kissova mapa – 1860 a Zahajkiewiczova mapa – 1894).

Na rok 2012 pripadlo 760. výročie prvej písomnej zmienky o Senci. K 750. výročiu bola vydaná monografia o meste Senec (Fedor et al., 2004). Jej napísaniu predchádzalo štúdium historických materiálov v archívoch nielen na Slovensku, ale aj v zahraničí. Pri jeho zhromažďovaní boli objavené aj tri opisované staré mapy. Všetky zachytávajú podrobne celé katastrálne územie. Sú to veľmi cenné dokumenty, lebo písomnosti viažuce sa k obci Senec boli v minulosti z väčšej časti zničené, prípadne sa stratili pri sťahovaní v dôsledku štátoprávných zmien.

1. Kompozícia vybraných starých máp

Opisované staré mapy sú kreslené ručne. Original Libaiovej mapy (1769) je uložený v archíve Országos Széchényi Könyvtár (OSzK) v Budapešti. Jej verná kópia bola vyhotovená pre výstavu k 750. výročiu prvej písomnej zmienky o Senci a dnes je umiestnená v Mestskom múzeu v Senci. Originál Kissovej mapy (1860) sa nachádza v Štátnom archíve Ministerstva vnútra Slovenskej republiky (ŠA MV SR) v Bratislave. Pôvod Zahajkiewiczovej mapy (1894) je pre nás neznámy. K dispozícii sme mali len jej skenovaný obraz.

Kompozícia máp a rozmiestnenie extrakompozičných elementov sú prispôsobené tvaru územia obce Senec a zvolenej veľkosti materiálu závislej na mierke mapy, na ktorom je mapa nakreslená. Každá mapa bude samostatne opísaná z hľadiska kompozície. Keďže mierka mapy je jedným z extrakompozičných prvkov mapy, tak si bližšie predstavíme historické súvislosti spojené s mierkou a používanými dobovými mierami.

Mierky na mapách z 19. storočia

Mierky na mapách, ktoré vynikli na našom území, korešpondovali s vtedajšími používanými mierami. Od začiatku 17. storočia sa používala nesystematicky dĺžková miera siaha (v latinčine orgva, označovaná symbolom °; v maďarčine öl, symbol °; v nemčine klafter). Jej samotnú platnosť zaviedla Mária Terézia v roku 1771. Plošnou mierou bolo katastrálne jutro, zavedené v roku 1785 pre jozefínsky kataster. Cisársky patent z 23. 12. 1817 určil, že základnou jednotkou dĺžky v katastri bude 1 viedenská siaha a pre plochy 1 dolnorakúske jutro. Na základe uvedeného patentu a inštrukcie z roku 1865 sa uvedené miery vyťahovali na katastrálne mapy a pozemkové knihy (Marek a Nejedlý, 2006).

Zámerom katastrálnych máp bolo, aby plocha vyjadrená v teréne jutrami, sa zobrazila na mape najmenšou plošnou jednotkou, ktorými boli štvorcové palce. Keďže jedno katastrálne jutro (1 k.j.) tvorilo 1 600 štvorcových siah (1 k.j. = 1 600 □° = 40° x 40°), pričom 1 siaha (°) mala 6 stôp (') a 1 stopa 12 palcov ("), potom 1° = 72", resp. 40° = 40 x 72" = 2 880". Z toho vyplýva, že jeden palec na mape (1") predstavuje v skutočnosti 2 880 palcov (2 880"), čím je daná mierka 1 : 2 880 (Marek a Nejedlý, 2006).

Mierka na starých katastrálnych mapách je vyjadrená matematicky vzťahom $d'' = D^\circ$, kde d je dĺžka na mape (v palcoch) a D je zodpovedajúca dĺžka v skutočnosti (v siahach). V súčasnosti uvádzaná číselná mierka 1 : 2 880 je preto na nich uvedená matematickou mierkou $1'' = 40^\circ$. U iných matematicky vyjadrená mierka $1'' = 100^\circ$ zodpovedá číselnej mierke 1 : 7 200, prípadne matematická mierka $1'' = 400^\circ$ je ekvivalentom číselnej mierky 1 : 28 800.

V Uhorsku boli od 1. mája 1854 za zákonné prijaté dolnorakúske (viedenské) miery (Húščava, 1972). Ako dĺžková jednotka sa používala viedenská siaha (1° = 1,896 483 8 m) a pre plošnú jednotku dolnorakúske katastrálne jutro. Dolnorakúske miery sa na území Slovenska používali až do zavedenia metrického systému, ku ktorému pristúpilo Československo v roku 1922.

1.1 Libaiova mapa (1769)

Mapa, ktorej autor je Joseph Stephanus Libai, bola čiastočne opísaná v príspevku (Kožuch a Benová, 2005). Venovali sme sa aj jej kompozícii, na ktorú chceme nadviazať a ďalej rozšíriť. Opisovaná mapa pôsobí ako mapa krajiny pokrývky obce Senec. Zastavané územie obce je ale zakreslené detailnejšie. Mapa je plne pokreslená v rozsahu hraníc celej obce (obr. 1). Popisy na mape sú v latinčine a názvy obcí v maďarčine.

Intrakompozícia je podriadená účelu mapy. Všetky zachytené prvky sú zaznačené topograficky. Plocha lesa je vyplnená symbolmi listnatých stromov, ktoré nepredstavujú vzorku. Symboly sú zakreslené rôznymi veľkosťami, rôznou hustotou, hoci pri cestách a lesných priesekoch sú zakreslené rovnomerne. V areáloch lesa tak autor nepriamo naznačil výskyt čistín.

Obr. 1 Mapa obce Senec, autor J.S. Libai (1769), archív OSzK v Budapešti

Do intrakompozície tejto mapy zaradíme aj znázornenie susedných obcí a ciest. Znázornené prvky mapy tak rozširujú plochu intrakompozície, čo sa stáva výhodou, z hľadiska zachytenia pri lokalizácii širšieho okolia. Boli pravdepodobne doplnené neskôr za účelom vyplnenia voľného priestoru mapy. Mapa zachytáva len okolité obce, ležiace v bezprostrednej blízkosti hraníc Senca. Zachytené sú schematicky a zmenšene, rovnakým typom figurálneho znaku s príslušným názvom obce. Výnimku tvorí znázornenie obcí Kráľová a Maďarský Biel, u ktorých sú zachytené barokové kaštiele s rozsiahlymi záhradami. Okrem objektov sídiel je znázornená aj cestná sieť a riečna sieť, ktoré vychádzajú krátkymi úsekmi za hranice Senca. Výnimku tvorí hranica s obcou Boldog, cez ktorú cestná sieť nielen prechádza, ale aj smeruje do samotnej obce. Ďalšími figurálnymi znakmi mimo územia obce Senec, sú znaky božích múk a dvoch osamotených stromov na trojhranici obcí Senec a dvoch obcí, ktoré dnes tvoria jednu obec Blatné. Názvy hraníc susedných obcí sú zapísané proti smeru hodinových ručičiek. Sú rôznych veľkostí a tvaru písmen, v mnohých prípadoch prechádzajú cez cestnú sieť. Nedá sa z nich určiť jednoznačná príslušnosť hranice. V prípade zadanej časti mapy, popis hranice úplne chýba. Je to v dôsledku asymetrického umiestnenia poľa mapy. Názov Nigra Aqua pritom je názov vodného toku, pričom nevieme jednoznačne určiť na základe danej mapy príslušnosť hranice s okolitými obcami.

Mapa sa skladá z nasledujúcich extrakompozičných prvkov: zo smerovky, kartuše a grafickej mierky. V pravom dolnom rohu sa nachádza text, ktorý nevieme prečítať. Smerovku tvoria dve šípky zakreslené v kruhu umiestnenom v kvádri, ktorý symbolizuje kompas. Pomocou šípiek zachytáva dva smery, severo-južný, ktorý je dominantnejší a západovýchodný. Ako popisy svetových strán slúžia dvojpísmenové skratky latinských názvov svetových strán. V kartuši je umiestnený latinský text názvu mapy, autora a rok vyhotovenia. (pozn. text nebol preložený celý do slovenčiny). V rámci kartuše sú zachytené vtedajšie významné symboly Senca, a to: vľavo hore zviazaný snop obilia a dole vodná plocha, napravo hore vínná réva a dole lúky a stromy, čo reprezentuje Senec ako poľnohospodársku obec. Celá kartuša je doplnená ozdobnými detailami. Podľa (Őnálló kéziratos térképek, 1984) vzdialenosť 12 mm je 100 siah, čo odpovedá číselnej mierke 1 : 15 800. Mapa je vsadená do mapového rámu.

Mapa neobsahuje vysvetlivky. Na základe analýzy mapy sme vytvorili vysvetlivky (obr. 2). Pozostávajú z 36 mapových znakov, ktoré reprezentujú figurálne, líniové a areálové prvky. Vysvetlivky sú rozdelené do kategórií podľa značkového kľúča ZM SR 10. Všetky znaky sú zobrazené ako výrezy z mapy, preto figurálne a líniové znaky sú zachytené v obdĺžnikovom poli. Znaky božia muka, kríž a stĺp, socha sú v mape zaznačená dvoma odlišnými typmi znakov. V dvoch prípadoch sme nevedeli identifikovať zachytený objekt.

Extrakompozičné prvky sú veľké, čo spôsobuje, že mapa pôsobí príliš preplnenou. Avšak výrazné farby v samotnej intrakompozícii vytvárajú dojem vyváženosti mapy, a tak mapa pôsobí celkovým oku lahodiacim dojmom.

1.2 Kissova mapa (1860)

Druhá opisovaná mapa je katastrálna mapa Senca v mierke 1 : 2 880. Šírka mapy je 111 cm a výška 158 cm. Podľa materiálov archívu mapa pochádza z roku 1860 a jej autorom je Kiss Lipót. Podľa textu na mape (obr. 3), ktorý uvádzame v plnom preklade, podklad tvorí mapa z roku 1860, slúžiaci v roku 1870 na vykonanie vyňatia časti urbáriátneho lesa. Právoplatnosť a presnosť zmeny stavu potvrdil hlavný inžinier Bratislavskej župy Kiss Lipót. Voči ostatným dvom analyzovaným mapám je umiestnená na šírku a texty a popisy, okrem popisov hraníc susedných obcí, sú na nej zo západu na východu. Mapa zachytáva hony obce Senec.

Z hľadiska intrakompozície mapa zachytáva podrobne celé územie, je plnoplošne vyfarbená (obr. 4). Všetky popisy na mape sú v maďarčine. Väčšina plôch používa jemné a nevýrazné farby, ktoré sa dajú rozoznať len na originálnej mape. Dominujú jemné a nevýrazné farby. Sýtejšie farby boli použité len na znázornenie zastavaného územia, dopravnej siete, lúk, pasienkov a vodných tokov. Mapové pole obsahuje rímske čísla od I do XXVII., ktoré označujú čísla honov. Okrem zastavaného územia, železnice, lúk, lesných škôlok a ďalších menších plôch, za jednotlivými rímskymi číslami nasledujú názvy príslušných honov a pasienkov v maďarčine. Zastavané územie a nevyužívané plochy (obr. 5) sú ďalej vnútorne členené a označené malými písmenami abecedy. Parcely v zastavanom území a na ornej pôde sú číslované arabskými číslami vzostupne od jednotky. Urbársky les je delený na dve časti – časť A a časť B, ktoré sú zároveň pomenované. Ďalšie

	zastavané územie obce		lúka, pasienok
	vínne pivnice		vinice
	okrasná záhrada		lesná škôlka
	zemiansky kaštieľ		listnatý les
	obytný dom, dvor, hospodárske stavby		kroviny
	škola Collegium Oeconomicum		samostatne stojaci strom
	zastavané územie susedných obcí		cesta
	park, záhrada susedných obcí		lesný priesek
	cintorín		kamenný oblúkový most
	kostol s opevnením		drevený most nad riekou
	požiarna nádrž, pranier, immaculata		vodný tok, smer vodného toku
	božia muka, kríž		rybník
	božia muka, kríž		jama naplnená vodou
	stúp, socha		hranica obce, medzníky hranice obce
	stúp, socha		hranica, plot so stromoradiám
	neidentifikovaný areál		hranica s kríkmi
	vahadlová studňa		hranica, plot
	orná pôda		vlastnícka hranica

Obr. 2 Vysvetlivky k mape J.S. Libaia (1769)

popisy vznikli neskoršími používateľmi mapy, ktorí do nej zaznamenávali mená vlastníkov a pokúšali sa o vykonanie kartometrie z mapy. Všetky susedné obce majú farebnou lemovkou vyznačenú príslušnosť spoločnej hranice s obcou Senec. Ako ich slovný popis je uvedený názov spoločnej hranice v maďarčine.

Senec

Poľnohospodárske mesto

V Bratislavskej župe

Sceľované v roku 1860

Dolu podpísaní počas urbáriátnej veci navrhovateľa pána Grófa Antala Eszterházyho proti poľnohospodárskemu mestu Senec týkajúcej sa vyňatia urbáriátneho lesu podľa dohody uzavretej dňa 19. apríla 1868 a k osvedčeniu inžinierskych prác vykonaných v tejto veci podľa rozhodnutia č. 319 zo dňa 25. augusta 1870 a miestnych meraní vykonaných v tom istom roku dňa 27. augusta, sme za prítomnosti zástupcov zemepána ako aj viacerých miestnych pozemkových gazdov uskutočnili nasledovné skúšobné merania, a to: vymeraním priamok medzi písmenami A. B. C. D. a D. A. označenými červenou farbou a vypočítaním jednotlivých častí lesa medzi vymeranými priamkami sme zistili, že tieto sú identické s povrchom zeme, ako aj s mapou a položkami pozemkovej knihy. Z tohto dôvodu sme na mape Senca na základe úpravy urbáriátu osvedčili vyňatie nákreсу lesnej časti pod názvom „Urbáriátny les B.“.

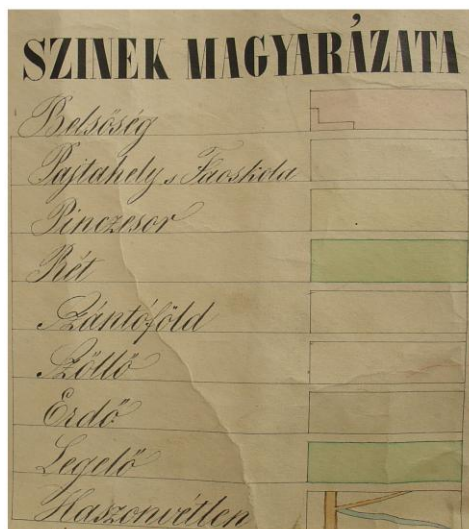
Bratislava dňa 12. októbra 1870

Lipót Kiss, hlavný inžinier Bratislavskej župy

Ostané podpisy nečitateľné

Obr. 3 Preklad textu na mape L. Kissa (1860)

Extrakompozíciu tvorí niekoľko textov, vysvetlivky farieb, údaj o mierke mapy a severka. V ľavom hornom rohu je umiestnený blok textu, ktorý pozostáva z názvu mapy, stručného sprievodného textu (obr. 4) s príslušnými podpismi vrátane pečatí. V smere hodinových ručičiek ďalej nasledujú vysvetlivky farieb (obr. 5), pod ktorými je ešte nečitateľný text v dôsledku poškodenia mapy, transverzálna mierka a matematická mierka mapy $1'' = 40^\circ$, text osvedčujúci po preskúmaní presnosť mapy s uvedením dátumu a podpisu osvedčujúceho inžiniera a severka vo forme jednoduchej šípky bez označenia svetovej strany, ktorá vychádza priamo z hranice obce. Voči veľkosti mapy je malá a nevyrazná. Vysvetlivky farieb sme doplnili o ďalšie mapové znaky (obr. 6). Deväť pôvodných mapových znakov sme doplnili o ďalších desať a 11 lemoviek spoločných hraníc obce Senec so susednými obcami. Mapa pôsobí priestranne, veľmi esteticky a vyvážene. Použitá kresba a farby sú veľmi jemné.

Vysvetlivky farieb

zastavané územie obce

miesto pre stodolu (humno) a škôlka na stromy

pivničný rad

lúka

orná pôda

vinica

les

pasienok

územie bez úžitku

a)

b)

Obr. 4 Vysvetlivky farieb a) na mape L. Kissa (1860), b) ich preklad do slovenčiny

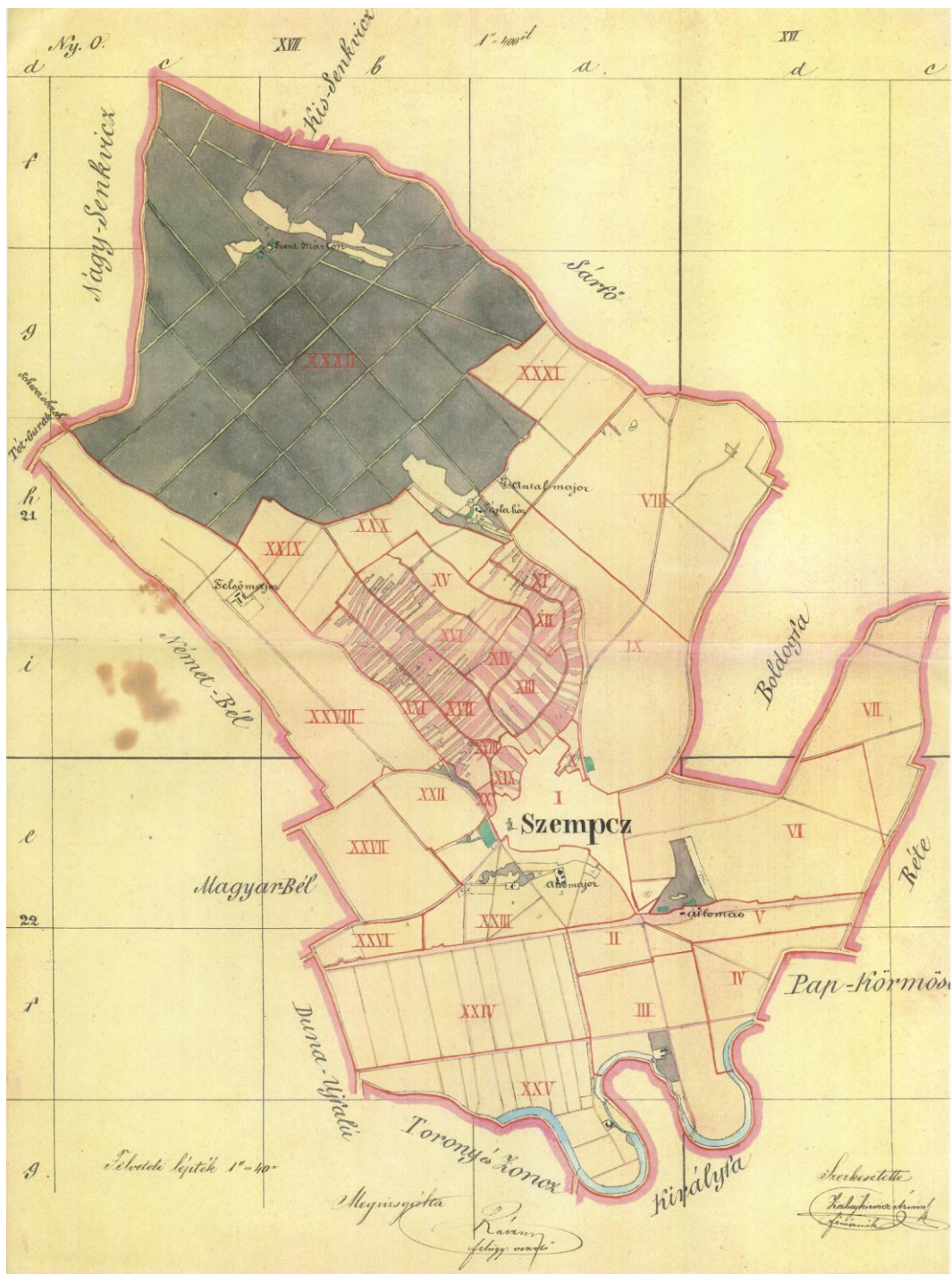
Obr. 5 Mapa obce Senec, autor L. Kiss (1860), archív ŠA MV SR v Bratislave

	zastavané územie obce		záhrady
	lesná škôlka		vodný tok
	pivničný rad		drevený most ponad vodný tok
	lúka		druh cesty
	orná pôda, pole		druh cesty
	vinice		železničná trať
	listnatý les		železničná stanica
	pasienok		číslo honu
	územie bez úžitku		hranica obce
	hranica s obcou Senkvicz		hranica vybratej časti urbáriátneho lesa
	hranica s obcou Sarfö		hranica s obcou Torony
	hranica s obcou Boldogfa		hranica s obcou Zoncz
	hranica s obcou Réte		hranica s obcou Újfalusi
	hranica s obcou Körmösd		hranica s obcou Magyarbél
	hranica s obcou Királfa		hranica s obcou Némethbél

Obr. 6 Vysvetlivky k mape L. Kissa (1860)

1.3 Zahajkiewiczova mapa (1894)

Treťou opisovanou mapou je mapa Armina Zahajkiewicza, u ktorej predkladáme, že je z roku 1894. Podrobnosti o pôvode mapy a jej rozmeroch ale nepoznáme. Nevieme jednoznačne povedať, či mapa nie je len výrezom z väčšieho celku. Je najmladšou z opisovaných máp (obr. 7). Všetky popisy na mape sú len v maďarčine.

Obr. 7 Mapa obce Senec, autor A. Zahajkiewicz (1894), archív neznámy

Mapa obsahuje len sedem druhov farebných areálov (obr. 8). Dominantným prvkom mapy je tmavosivý areál lesa. Zastavané územie je zachytené len ako jedna súvislá farebná plocha s názvom obce. Veľmi podrobne sú zaznamenané vinice, u niektorých aj s patričným mapovým znakom. Figurálnymi znakmi sú zaznačené samostatne stojace budovy a jediný znak v zastavanom území obce je znak kostola. Okrem toho sa na mape nachádzajú znaky a plochy, ktoré neboli identifikované. Mapové pole obsahuje rímske čísla od I do XXXII, opäť označujúce čísla honov. Ich vnútorné členenie je veľmi strohé, pravdepodobne podmienené použitou mierkou mapy. Hranica obce je tvorená lemou s jednoznačným oddelením začiatku a konca hranice susedných obcí. Na základe skutočnej dĺžky hranice so susednými obcami, autor prispôbil smer a veľkosť ich popisu. Oproti predchádzajúcej mape, táto mapa obsahuje názvy zastavaného územia, 5 majerov a železničnej stanice. V mape sú zaznačené aj cesty.

	zastavané územie obce		železničná stanica
	obytný dom, dvor a hospodárske stavby		kostol
	štrkovisko		jama naplnená vodou
	pieskovisko		vodný tok
	orná pôda		drevený most nad vodným tokom
	pasienok		hlavná cesta
	vinice		cesta vedúca k mlynu
	listnatý les		poľná cesta
	lesný priesek		hranica obce
	záhrady		hranica honu
	železnica		číslo honu
	sieť triangulačných (fundamentálnych) listov v matematickej mierke 1" = 400°		
	sieť sekčných (mapových) listov v matematickej mierke 1" = 40°		

Obr. 8 Vysvetlivky k mape A. Zahajkiewicza (1894)

Extrakompozícia mapy sa skladá z listokladu máp stabilného katastra (Čisař et al., 1973) a dvoch podpísav v spodnej časti mapy (zostavovateľa a kontrolóra). Listoklad máp stabilného katastra vyplňa celú plochu mapy, do poľa mapy nezasahuje. Územie Senca zapadá do štyroch fundamentálnych triangulačných listov v matematickej mierke 1" = 400° ZS XVII 21, ZS XVII 22, ZS XVI 21 a ZS XVI 22. Fundamentálne triangulačné listy sa delia na štyri stĺpce (označené ako a,

b, c, d) a na päť vrstiev (e, f, g, h, i), čím vytvárajú jednotlivé sekčné mapové listy mierky 1" = 40°. Ku mape sme vytvorili vysvetlivky, ktoré tvoria 21 typov mapových znakov (obr. 8). Mapa je čitateľná. Celkovo pôsobí vyváženým dojmom. Jej mapové pole vystupuje z pozadia, predstavujúceho listoklad máp stabilného katastra.

2. Názvy na vybraných starých mapách Senca

Neoddeliteľnou súčasťou máp sú na nich použité názvy. Tieto názvy zachytávajú vtedajšie pomery a historické súvislosti územia, ktoré sa vďaka starým mapám zachovali do súčasnosti. Ich štúdium tak predstavuje možnosť sledovať zmeny historického vývoja názvoslovia, ale aj nepriamo dokumentovať zmeny krajiny. Použité názvy na mape závisia od jej mierky a účelu.

Názvy na troch skúmaných starých mapách neboli rovnaké. Rozdiely boli nielen v jazyku, kde najstaršia mapa obce (obr. 1) bola v latinčine a maďarčine a mapy z 19. storočia (obr. 4 a 7) boli len v maďarčine, ale aj v druhu pomenovaných objektov. Libaiova mapa sa skladá z názvov hraníc susedných obcí, ako aj z pomenovania vlastných obcí a piatich miestnych názvov. Kissova mapa, okrem názvov hraníc susedných obcí, obsahuje aj názvy honov. Na najmladšej, Zahajkiewiczovej mape, sa nachádzajú názov vlastnej obce Senec, hraníc susedných obcí a šesť miestnych názvov. Zo všetkých názvov, ktoré sa nachádzali v mapovom poli jednotlivých máp, bola vytvorená tabuľka (tab. 1). Jednotlivé názvy sme sa pokúsili navzájom priestorovo priradiť a preložiť do slovenčiny. Vznikla tak tabuľka, v ktorej stĺpce predstavujú názvy jednotlivých máp a slovenský preklad. Ďalej pre prehľadnosť bola tabuľka rozdelená do troch častí podľa charakteru názvov. Prvá časť je tvorená názvami hraníc so susednými obcami, ktoré sa nachádzali na všetkých analyzovaných mapách. Dokumentujú tak zmeny v názvoch jednotlivých obcí, ich spájanie alebo odčlenenie sa od iných obcí. Iba na Libaiovej mape (1769) je zaznamenaný aj názov vodného toku Nigra Aqua, ktorý nepatrí k názvom susedných obcí. Druhá časť tabuľky zachytáva vtedajšie miestne názvy, konkrétne: samotnú obec, blok budov (majere), kaplnku, bližšie neurčeného areálu a verejnej plochy (pasienka). Tretiu časť tabuľky tvoria názvy honov. O pozemku, ktorý je uvedený ako verejná pasienka na Libaiovej mape, predpokladáme, že súvisí s pozemkom, ktorý je uvedený ako pánsky pasienok na Kissovej mape, vzhľadom na ich podobnú polohu. Rovnako na oboch mapách predpokladáme, že aj areál V. Capit Possoni by mohol súvisieť s areálom Pozsonyi útza dűlő. V tabuľke uvedený symbol „-“ vyjadruje, že daný názov sa na mape nenachádza. Symbol „*“ predstavuje názov, ktorý nevieme preložiť. Kvôli prehľadnosti na záver uvádzame vo vysvetlivkách preklady vybraných slov.

Záver

Staré mapy majú nielen svoju umeleckú a estetickú hodnotu, ale poskytujú aj neoceniteľné informácie o území v čase svojho vzniku. Uvedené hodnoty sa odrážajú aj na samotnej kompozícii mapy, jazykovom prevedení. Pri hlbšom štúdiu takýchto máp sa vynára viac otázok než odpovedí, čo bolo aj v našom prípade. Preto je našou snahou pokračovať v ďalšom štúdiu uvedených máp a hľadani ďalších zdrojov.

Celkovo môžeme skonštatovať, že analyzované mapy sa od seba výrazne líšili z hľadiska ich kompozície a kompozičných elementov mapy. Každá z máp mala odlišnú výpovednú hodnotu. Všetky tri mapy pôsobili vyvážené, mapy mali rozdielny počet intra a extrakompozičných prvkov. Na mapách sa prejavuje odraz doby, v ktorej vznikli, čo sa odráža aj v ich jazykovej stránke, kartografických vyjadrovacích prostriedkoch, a v konečnom dôsledku, aj v znázornení samotných kompozičných prvkov. Uvedené rozdiely spôsobil odlišný účel, pre ktorý boli uvedené mapy vytvorené. Preto najpestrejšie pôsobí Libaiova mapa. Z hľadiska celkovej kompozície obsahuje prvky, ktoré sa na novších mapách nenachádzali. Celkovo mapa zachytáva obraz krajiny štruktúry, na rozdiel od Kissovej a Zahajkiewiczovej mapy, ktoré zachytávajú vlastnícke pomery, parcely, resp. len samotné hony v obci. Ku každej mape sme vytvorili, resp. doplnili jej vysvetlivky. Ostalo nám však niekoľko nepomenovaných areálov, ktorých bližšia identifikácia bude predmetom ďalšieho štúdia. Na mapách sme skúmali aj názvy geografických objektov, podľa ktorých sme uvedené mapy vzájomne porovnali.

Podakovanie za poskytnutie máp patrí Mestskému múzeu v Senci, Štátnemu archívu Ministerstva vnútra Slovenskej republiky v Bratislave a Ústrednému archívu geodézie a kartografie. Príspevok vznikol s podporou projektu APVV-036-11.

Tab. 1 Názvy na vybraných troch starých mapách obce Senec a ich slovenský preklad

		Libaiova mapa (1769)	Kissova mapa (1860)	Zahajkiewiczova mapa (1894)
	slovensky	latinsky/maďarsky	maďarsky	maďarsky
hranice so susednými obcami	Šenkvice	Schenkvitiz	Senkviczi Határ	Nagy - Senkvicz Kis - Senkvicz
	Blatné	Sarfő	Sárfői Határ	Sárfő
		Vine ae Sarfőenses		
	Boldog	Boldogfa	Boldogfai Határ	Boldogfa
	Reca	Réte	Rétei Határ	Réte
	Krmeš (súčasť Kráľovej pri Senci)	Kéralyfalva	Körmösdi határ	Pap - Körmösd
	Kráľová pri Senci		Királfai Határ	Királyfa
	Čierna voda (vodný tok)	Nigra Aqua	-	-
	Tureň	Torony	Tornyí Határ	Torony és Zonc
	Zonc (súčasť Turne)		Zonczi Határ	
	Nová Ves pri Dunaji (súčasť Novej Dedinky)	-	Újfalusi Határ	Duna - Újfalú
	Maďarský Bél (dnes Veľký Biel)	Magyar bél	Magyarbéli Határ	Magyar - Bél
	Nemecký Bél (dnes Malý Biel, súčasť Veľkého Bielu)	Német bél	Németbéli Határ	Német - Bél
	Slovenský Grob	-	-	Tót - Guráb
Viničné	-	-	Schweisbach	
miestne názvy	Svätý Martin	S. Martini	-	Szent Márton
	Červený majer	-	-	Antal major
	*	-	-	Tégla ház
	Horný majer	-	-	Felső major
	Senec	Szemptz	-	Szempcz
	Dolný majer	-	-	Alsó major
	Železničná stanica	-	-	Állomás
	kaplnka Svätej trojice	Er SS Trinitat:	-	-
	*	V: Capit Posoni:	-	-
	verejný (obecný) pasienok	Pascua Communa	-	-
názvy honov	Urbársky les	-	Urbéres Erdő	-
	Panský les	-	Urasági Erdő	-
	Hon filagória	-	Filagóriai Dűlő	-
	Vinice	-	Szóllók	-
	Hon nad vinicami	-	Szóllókfeletti dűlő	-
	Hon Soóri	-	Soóri Dűlő	-
	Margovo pole (doslovný preklad je šomrajúci)	-	Morgó	-
	Potkania zem	-	Patkány fold	-
	Panský pasienok	-	Urasági Legelő	-
	Hon na bratislavskú cestu	-	Pozsonyi útca dűlő	-
	*	-	Palászó	-
	Hon Mlynský klín	-	Malomszegi Dűlő	-
	Čiernovodný hon	-	Fekete - vízi Dűlő	-
	Želiarsky hon	-	Zsellér Dűlő	-
	Hon smerujúci na železnice na západe	-	Vasútra dűlő nyugá- ton	-
Hon smerujúci na železnice na východe	-	Vasútra dűlő keleten	-	
Hon Rétei (Récky / Lúčny)	-	Rétei Dűlő	-	

Vysvetlivky: - názov sa na mape nenachádza, * názov, ktorý nevieme preložiť

Preklad: határ – chotár, erdő – les, dűlő - hon, záhon, legelő - pasienok

Literatúra

- BLÁHA, J. D. (2011). Aesthetic aspects of early maps. In A. Ruas (ed.). *Advanced in Cartography and GIS-science*. Vol. 1, Selection from ICC 2011, Paris (Springer Verlag), s. 53-71.
- ČISAŘ, J, BOGUSZAK, F. JANEČEK, J. (1973). *Mapovanie*. Bratislava (ALFA).
- Cudzíe slová, 2012. [cit. 2012-07-10]. Dostupné na: <<http://www.cudzieslova.sk>>
- FEDOR, P. et al. (2004). *Senec – bránou do tretieho milénia*. Senec (Sinex).
- HÚŠČAVA, A. (1972). *Polnohospodárske miery na Slovensku*. Bratislava (Vydavateľstvo SAV).
- LIBAI, J., S. (1769). *Mappa territorii Szemptsiensis*. Budapest. Archív: Országos Széchényi Könyvtár.

- KISS, L. (1860). *Szempc*. Bratislava. Archív: Štátny archív Ministerstva vnútra Slovenskej republiky.
- KOŽUCH, M., BENOVA, A. (2005). Senec na mapách z 18. storočia. In Pravda, J. (ed.). *Historické mapy*. Zborník z vedeckej konferencie. Bratislava (Kartografická spoločnosť SR a Geografický ústav SAV), s. 71-77.
- MAREK, J., NEJEDLÝ, A. (2006) *Kataster, historický prehľad*. Bratislava (Slovenská spoločnosť geodetov a kartografov).
- Őnálló kéziratok térképek* (1984). I. diel. Budapest (Országos Széchényi Könyvtár).
- PRAVDA, J. (1990). Komponentnosť, rozvrstvenie a kompozícia mapy. *Geodetický a kartografický obzor*, 36/78, s. 162-168.
- PRAVDA, J. (2003). *Mapový jazyk*. 2. doplnené vydanie. Bratislava (Prírodovedecká fakulta Univerzity Komenského).
- PRAVDA, J., KUSENDOVÁ, D. (2007). *Aplikovaná kartografia*. Bratislava (Geo-grafika).
- ZAHAJKIEWICZ, A. (1894). *Szempcz*. Mapový archív: neznámy.

S u m m a r y

The compositional syntax of selected old maps of Senec

The map composition is one of first characteristics of the map, which give heed to the map user by map reading. The old maps have their map composition, which reflected the time period of their creation and have often artistic character. The compositional syntax is dealing with map composition, and it is known as total structuring and placement of its compositional elements and components (Pravda, 1990, 2003; Pravda a Kusendová, 2007). It is divided to extracomposition and intracomposition. Map intracomposition is total structuring and placement of individual map signs in map field. Extracomposition is structuring and placement of map elements as title, legend, map border, map scale, and others.

The goal of this article is to describe three old maps of area of Senec from viewpoint of the map composition and compositional elements. The analyzed old maps were from area of Senec (Slovak Republic, near Bratislava) and were from 18th century (Libai map – 1769) and two maps from 19th century (Kiss map – 1860 and Zahajkiewicz map – 1894). It was created legend for each map. All names on maps were analysed, compared, and translated into the Slovak language also. The maps are in old measurement units (inch ("), fathom (°)), than the map scale mathematical is $1'' = 40^\circ$, what is 1 : 2 880 today.

The first map is created by J. S. Libai (1769). Map acts as landuse cover map, with more detailed build-up area. Names are in Latin and Hungarian. From the view point of intracomposition is the map full-area coloured. The filling of pattern is topographic. Near neighbouring villages and roads to them are signed also, therefore the intracomposition is widen. The border names of neighbouring villages are to detail. Extracompositionally predominate on the map big north arrow, cartouche, and graphical scale. The legend was created. The map affect with equanimous impression. The second map is cadastral map of Senec (1860) in the scale 1 : 2 880, which was modified later by Kiss Lipót (1870). It is the oldest known cadastral map of Senec. All names are written in Hungarian. Intracompositionally is the map full-area coloured, dominant colours are borderline, build-up areas, meadows, and pasture lands. Others have mild colours. The roman numbers (I to XXVII) are block of lands. On the map are extracompositionally some texts, legend of colours, map scale, and north arrow. The legend was appended with other signs. The map affect very aesthetic and apopise. The third map is cadastral map of A. Zahajkiewicz (1894). The names are in Hungarian. Intracompositionally the map has seven types of coloured areas, the vineyards are depicted in detail, the roman numbers of block of lands (I to XXXII), and dominant is borderline. Extracomposition makes map sheet grid of stabile cadastre maps. However, the map scale is smaller, map is readable and comprehendious. It was created the table from the names of these three maps. The table was divided to sections: names of neighbouring villages, local names, and names of block of lands and pasture lands.

Fig. 1 The map of Senec, author J.S. Libai (1769), archive OSzK in Budapest

Fig. 2 Legend of the map J.S. Libai (1769)

Fig. 3 Translation of text in the map L. Kiss (1860)

Fig. 4 Legend of colour a) in the map L. Kiss (1860) and b) its translation to Slovak

Fig. 5 The map of Senec, author L. Kiss (1860), archive ŠA MV SR in Bratislava

Fig. 6 Legend of the map L. Kiss (1860)

Fig. 7 The map of Senec, author A. Zahajkiewicz (1894), archive unknown

Fig. 8 Legend of the map A. Zahajkiewicz (1894)

Tab. 1 Names of selected three old maps of Senec and their translation into Slovak